

ΔΙΕΘΝΙΣΜΟΣ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟ

Σεραφείμ Σεφεριάδης, επίκ. καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης
στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εντασσόμενο στη βασική θεματική του ανά χείρας τόμου, το κείμενο που ακολουθεί φιλοδοξεί να συνεισφέρει στη γενικότερη συζήτηση περί των προοπτικών του συνδικαλισμού στη σύγχρονη Ελλάδα. Όμως η συμβολή επιχειρείται με τρόπο ιδιότυπο και ενδεχομένως ιδιοσυγκρατικό: αν και η ελληνική εντοπιότητα αποτελεί τον βασικό πραγματολογικό καμβά και ορίζοντά του, το κείμενο κινείται σε κατεύθυνση φαινομενικά αντίστροφη – διερευνά όχι εντοπιότητες αλλά την υπέρβασή τους, το *διεθνισμό*. Πρόκειται για αβλεψία; Για σφάλμα ή εσωτερική αντίφαση; Κάθε άλλο.

Στις γραμμές που ακολουθούν υποστηρίζεται εμφαντικά η διαλεκτική άποψη πως βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση της συνδικαλιστικής εντοπιότητας αποτελεί – *ακριβώς*– η υπέρβασή της. Ή, αντίστροφα, πως το διεθνιστικό εγχείρημα αποτελεί *όρο επιβίωσης* της σύγχρονης εργατικής συλλογικότητας στις *εντόπιες* χωροχρονικές εκφορές της· όχι ως υψιπέτιδες, ιδεατές ή άυλες μορφές, αλλά ως έχει πρακτικά: ως γήινος συνδικαλισμός, όπως υπάρχει στη σημερινή κοινωνική και πολιτική συγκυρία, ενθυλακωμένος στις εθνοτοπικές εκδοχές και εκφάνσεις του. Συνάγεται, συνεπώς, και η άποψη πως *χωρίς διεθνισμό* ο συνδικαλισμός (ο κάθε εθνο-κεντρικός συνδικαλισμός) κινδυνεύει να καταστεί ένας μίζερος, εγγενώς ατελέσφορος και υπολειμματικός, ου-τόπος.

Σημείο εκκίνησης του προβληματισμού αποτελεί η επισήμανση μιας –περαιτέρω– παραδοξότητας: μολονότι η έννοια του διεθνισμού ιστορικά υπήρξε κομβική συνιστώσα στην ανάδυση, νοηματοδότηση και αξιακή πλαισίωση της εργατικής συλλογικότητας, τουλάχιστον από την εποχή της ίδρυσης της Α' Διεθνούς στα μέσα του 19ου αιώνα (χρυσή εποχή του εθνικού κράτους), στις μέρες μας, μια εποχή κατά τεκμήριο *φθίνουσας* εντοπιότητας στην πολιτική σκέψη και πρακτική, μελετητές (αλλά και στελέχη) του συνδικαλιστικού κινήματος ελάχιστη μόνο –αν κάποια– έχουν συμβολή στην επεξεργασία, διατύπωση και προώθηση ουσιαστικών διεθνιστικών θέσεων και δράσεων. Κάποιες εξελίξεις, μάλιστα, παραπέμπουν στο ακριβώς αντίθετο φαινόμενο, την ανάδυση ενός ιδιότυπου (κυρίως υπόρρητου, αλλά κάποτε και ρητού) εθνικισμού.

Βασικό αντικείμενο του κειμένου είναι, λοιπόν, η έννοια του διεθνισμού: οι σημασίες και συνδηλώσεις του· οι εμπειρικές υποδηλώσεις και αναφορές του· το σημασιολογικό πεδίο παρεμφερών και αντώνυμων νοημάτων εντός του οποίου αναφύεται. Όμως το κείμενο έχει δύο επί πλέον –επικουρικές αλλά κρίσιμες– επιδιώξεις με τις οποίες και προτίθεται να ξεκινήσω. Αφορούν τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε τα εμπειρικά συγκείμενα του διεθνισμού –το *πραγματικό σύμπαν* εντός του οποίου διεξάγεται η σύγχρονη συζήτηση περί ό,τι τον αφορά, δηλαδή την *παγκοσμιοποίηση*.

Η ενασχόληση με το ιλιγγιωδώς ευρύ αντικείμενο της «παγκοσμιοποίησης» δεν αποσκοπεί βέβαια σε κάποια οριστική διευθέτηση – ή και αποτύπωση – των αντιπαράθεσεων που το διατρέχουν. Ενδιαφέρομαι απλώς να θίξω δυο ζητήματα, ένα μεθοδολογικό και ένα αναλυτικό, που όμως ασκούν καθοριστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο πλαισιώνεται και διεξάγεται η συζήτηση περί διεθνισμού.

Αναγωγισμός

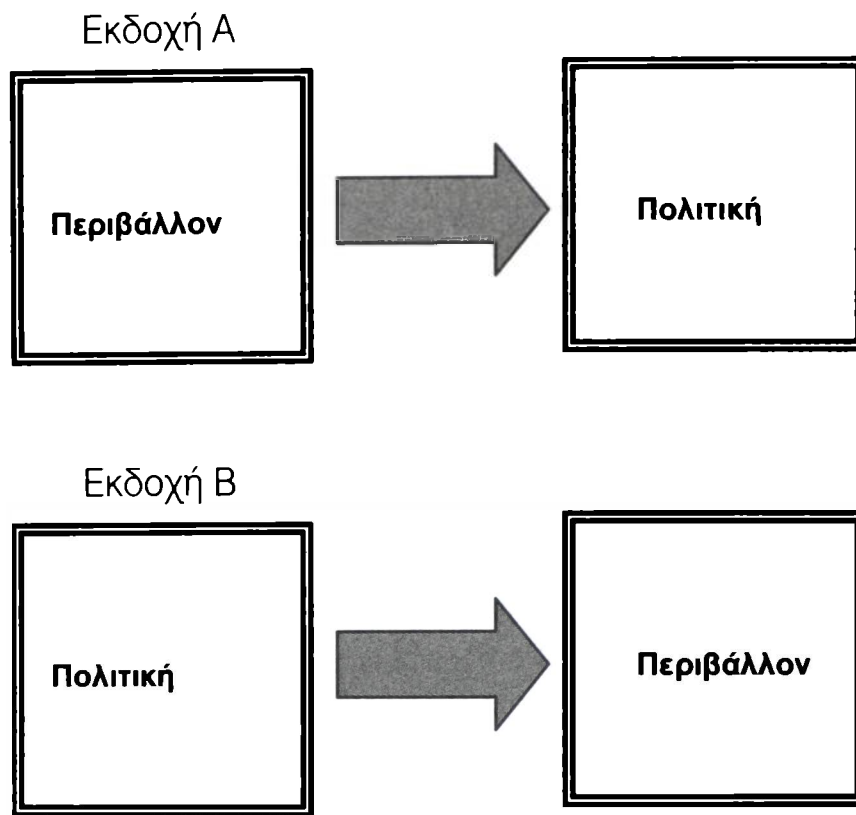
Στο μεθοδολογικό πόλο, ενδιαφέρομαι να καυτηριάσω την εν πολλοίς ανεπίγνωστη πρακτική του *περιβαλλοντικού* (συνήθως *κοινωνιολογικού*) *αναγωγισμού* που χαρακτηρίζει μεγάλο κομμάτι της βιβλιογραφίας περί παγκοσμιοποίησης. Προϋπόθεση της συζήτησης αποτελεί βέβαια η διασάφηση του επίμαχου όρου: Τι ακριβώς σημαίνει «αναγωγισμός»;¹

Χωρίς να είναι εδώ δυνατή μια ενδελεχής εννοιολογική ανασυγκρότηση, εισηγούμαι ωστόσο πως ο *αναγωγισμός* συνίσταται στη συστηματική πρόσληψη/αντίληψη –και στη συνέχεια απόδοση, ερμηνεία και επεξήγηση– ενός φαινομένου ή οντότητας ως απόρροια της αδιάμεσολάβητης επενέργειας μιας *άλλης πραγματικότητας*. Αν ενδιαφέρομαι για την επεξήγηση του ψ, θεωρώ ότι, επειδή το ψ εμπεριέχει ή αντανακλά το χ, οφείλω να εντρυφήσω στους μηχανισμούς που ενέχονται και χαρακτηρίζουν το χ. Το προβληματικό στοιχείο της πρακτικής αυτής δεν έγκειται βέβαια στην αναζήτηση αιτιωδών παραγόντων (τύπου χ), αλλά στο γεγονός ότι το άνυσμα αιτιότητας που υπονοείται παραμένει εξακολουθητικά (σχεδόν αποκλειστικά) μονής κατευθύνσεως: από το χ στο ψ: *από* το περιβάλλον (εν προκειμένω την παγκοσμιοποίηση) *στην* πολιτική, ποτέ αντιστρόφως.

1. Οι συνήθεις λεξικογραφικές αποδόσεις είναι ανεπαρκείς κυρίως ως προς την απόδοση της ειδοποιού διαφοράς της πρακτικής στο κοινωνικοεπιστημονικό πεδίο. Η *Encyclopaedia Britannica*, λ.χ., αναφέρει ως αναγωγισμό είτε την τάση να προσεγγίζονται τα φαινόμενα ως συνθέσεις των παρατηρήσιμων και μόνο χαρακτηριστικών τους, είτε την άποψη ότι όλες οι επιστήμες απορρέουν από τη νευτώνεια Φυσική – συνεπώς οι βασικοί τους όροι οφείλουν να ορίζονται με τους όρους της τελευταίας (<http://www.britannica.com/eb/article-9062995/reductionism>). Το *Merriam-Webster Dictionary* (<http://www.m-w.com/dictionary/reductionism>) προσθέτει –σχεδόν ταυτολογικά– ότι «αναγωγισμός είναι διαδικασίες ή θεωρίες που ανάγουν σύνθετα φαινόμενα και οντότητες σε απλούς όρους (simple terms)».

Το Γράφημα 1 εικονίζει αυτή την πρακτική:

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: Αιτιώδη ανύσματα

Ο αναγωγισμός «θεωρεί» (αντιλαμβάνεται) μόνο την εκδοχή Α: Θεωρεί την παγκοσμιοποίηση ως ένα σύνολο αρνητικών περιβαλλοντικών συνθηκών και παραγόντων. Εξελίξεις όπως, ενδεικτικά,

- η διεθνοποίηση των αγορών (κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών)
- η αποκέντρωση νεοκορπορατιστικών και άλλων εθνικής ή κλαδικής εμβέλειας διαπραγματεύσεων και διακανονισμών, και
- η εξατομίκευση, θηλυκοποίηση, και τριτογενοποίηση των αγορών εργασίας

προσλαμβάνονται ως ένα μονοσήμαντα ερεβώδες σύνδρομο: ως αυθύπαρκτη ανεξάρτητη μεταβλητή, που οδηγεί νομοτελειακά και αναπόδραστα σε εκβάσεις όπως τη συνδικαλιστική υποχώρηση, την οργανωτική αποδιάρθρωση, την πολιτική διαπραγμάτευσης παραχωρήσεων [*concession bargaining*] κ.λπ. (βλ., π.χ., Frege/Kelly 2003, 8). Ο αναγωγισμός δεν «βλέπει» –και σταδιακά παύει να ενδιαφέρεται– για την εκδοχή Β: τους τρόπους, δηλαδή, με τους οποίους η πολιτική επιδρά στο περιβάλλον. Δεν πρέπει λοιπόν να προκαλεί έκπληξη και ότι σπανίως αναρωτιέται για τις *συνέπειες* που φαινόμενα όπως η διαπραγμάτευση παραχωρήσεων και η εν γένει προγραμματική υποχώρηση των συνδικάτων (στο βαθμό που ισχύουν) έχουν στην ανάδυση, διαμόρφωση και παγίωση των πλέον αρνητικών όψεων της παγκοσμιοποίησης.

Το σημείο αυτό –αν και απλό– είναι εντούτοις εξαιρετικής σημασίας. Είναι απαραίτητο να τονιστεί πως η πολιτική (εν προκειμένω η πολιτική των συνδικάτων) έχει σημασία: τα συνδικάτα δεν είναι μόνο προϊόντα της παγκοσμιοποίησης, είναι και συστατικές της συνιστώσες: συναφείς στρατηγικοί δρώντες που αντιμετωπίζουν επιλογές και πρακτικά διλήμματα που σε μεγάλο βαθμό παραμένουν δομικά απροσδιόριστα (βλ. Jasper 2002). Από τον τρόπο με τον οποίο θα τις διεκπεραιώσουν εξαρτώνται εκβάσεις, όπως για παράδειγμα,

- αν το κοινωνικό ντάμπινγκ θα εξακολουθήσει ανεμπόδιστα ή όχι·
- αν η παγκοσμιοποίηση θα εξακολουθήσει να προκαλεί διάχυση της εργατικής συλλογικότητας, τοπικιστική αναδίπλωση και εξατομίκευση ή όχι κ.ο.κ.

Συνοψίζοντας το επιχείρημα με τη μορφή ενός αφορισμού: η ανάλυση των δομών της παγκοσμιοποίησης θεωρήθηκε –κακώς– ακροτελεύτιο σημείο της ανάλυσης της πολιτικής των συνδικάτων· δεν είναι παρά μόνο η αρχή.

«Περιβάλλον»: μια προβληματοποίηση

Ο τονισμός του ρόλου της πολιτικής δεν συνιστά βέβαια και υιοθέτηση κάποιου αφελούς βολονταρισμού. Το ότι «η πολιτική έχει σημασία» κατά κανέναν τρόπο δεν συνεπάγεται πως η συζήτηση περί διεθνισμού διεξάγεται σε κενό, ούτε και αναιρεί την εξακολουθητικά (και αυταπόδεικτα) μεγάλη σημασία του δομικού περιβάλλοντος: αιτούμενο είναι η υπέρβαση της μονόπλευρης αιτιότητας, όχι η αντικατάσταση μιας μορφής αναγωγισμού από έναν άλλο. Όμως ποια ακριβώς είναι τα στοιχεία που δεσπάζουν στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης;

Το ερώτημα με οδηγεί κατευθείαν στο δεύτερο προκαταρκτικό στόχο του κειμένου, τη γενική αποτίμηση των δομικών χαρακτηριστικών της συγκυρίας (του εργατικού περιβάλλοντος υπό το φως της παγκοσμιοποίησης), που είναι ταυτόχρονα και οι δομικές προϋποθέσεις της συζήτησης περί διεθνισμού. Πρόκειται, και πάλι φοβάμαι, για τεράστιο ερώτημα, το οποίο προφανώς δεν τίθεται για να διερευνηθεί πλήρως. Τίθεται για δύο ειδικούς λόγους, έναν έμμεσο και έναν άμεσο.

Ο έμμεσος δεν είναι άλλος από την υπενθύμιση ότι η σχέση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και εργατικού περιβάλλοντος συνιστά θεωρητικό ερώτημα που επιδέχεται διαφορετικές απαντήσεις (και όχι, όπως συχνά υπονοείται από τους αναγωγιστές, κάποια *a priori* επαλληλία αρνητικών συσχετισμών).

Ο άμεσος λόγος έγκειται στην ανάδειξη μιας σειράς απαντήσεων που αντίκεινται προς την κυρίαρχη –ερεβώδη– ορθοδοξία. Για το σκοπό αυτό στρέφομαι στη βιβλιογραφία της συγκρουσιακής πολιτικής και των κοινωνικών κινημάτων –μια βιβλιογραφία που παρουσιάζει την παγκοσμιοποίηση τουλάχιστον εξίσου ως ευκαιρία για την εργατική υποκειμενικότητα όσο είναι και απειλή (συχνά, μάλιστα, περισσότερο ευκαιρία παρά

απειλή). Αυτό μπορεί να φαντάζει εικονοκλαστικό, όμως η θεωρητική συνισταμένη σημαντικού αριθμού πρόσφατων (και ιδιαίτερα αξιόλογων) ερευνών αποκαλύπτει ότι η παγκοσμιοποίηση...όχι μόνο παρέχει τα κίνητρα για την ανάληψη συλλογικής δράσης, αλλά επίσης τις ευκαιρίες και τα μέσα (βλ., μεταξύ άλλων, Soysal 1994, Lee 1997, Keck/Sikking 1998, Yashar 2002, Rheingold 2002, della Porta/Tarrow 2005, Tarrow 2005). Μεταξύ άλλων

- την ανάδυση νέων οικουμενικών πλαισιώσεων [*global framing processes*]
- νέα διεθνικά (και διακρατικά – *transnational*) δίκτυα κινητοποίησης και, τέλος,
- τη διάδοση του Διαδικτύου².

Προς αποφυγήν «ρομαντικών» παρερμηνειών, οφείλω και πάλι να τονίσω πως όλοι αυτοί οι επικουρικοί παράγοντες οφείλουν να αποτιμώνται στο εσωτερικό ενός θεωρητικού πλαισίου στρατηγικής επιλογής: ως *περιβαλλοντικές δυνατότητες* –τίποτε περισσότερο (αλλά και τίποτε λιγότερο): από μόνες τους η παγκόσμια κουλτούρα, τα δίκτυα κινητοποίησης και το Διαδίκτυο δεν μπορούν να θεωρούνται ικανές συνθήκες κανενός πράγματος απολύτως. Όμως το να αρνούμαστε να τα εκτιμήσουμε ως αυτό το οποίο πραγματικά είναι –*δυνατότητες*– είναι ακριβώς η γνωστική ύλη με την οποία πλάθεται ο εξ επαγγέλματος «ζοφερός αναγωγισμός» που προσπαθώ να ανασκευάσω.

Ποιο είναι το επόμενο βήμα;

Έχοντας υποστηρίξει (α) πως το περιβάλλον δεν είναι το παν, και (β) πως –σε κάθε περίπτωση– δεν είναι τόσο ερεβώδες όσο το θέλουν οι αναγωγικές αναπαραστάσεις, απομένει να επανεντάξουμε στην ανάλυσή μας την πολιτική ως εμπρόθετη –στρατηγική– δράση. Να διερευνήσουμε σοβαρά το περιεχόμενο τόσο του κυτίου της πολιτικής – «μαύρου» μόνο στο βαθμό που παραμένει αδιερεύνητο– όσο και του ανύσματος που εκκινεί από εκεί (όπως στην εκδοχή Β του γραφήματος 1). Στο πλαίσιο μιας παρόμοιας διερεύνησης της πολιτικής (της πολιτικής των συνδικάτων) ανακύπτει και η συζήτηση περί διεθνισμού, το κυρίως αντικείμενο του κειμένου.

Προλεγόμενα

Ως έννοια ο «διεθνισμός» βρίσκεται σε χρήση τουλάχιστον από τα μέσα του 19ου αιώνα (αρχίζει να εμφανίζεται ως λήμμα στα βασικά λεξικά και τις εγκυκλοπαίδειες από τις

2. Απλώς ενδεικτική του πνεύματος που διαπερνά τμήμα αυτής της βιβλιογραφίας είναι το παρακάτω παράθεμα από την πραγματεία του Eric Lee, *The Labour Movement and the Internet: The New Internationalism* (1997): «[Τ]ο διαδίκτυο παρέχει ένα εντελώς νέο περιβάλλον, εντός του οποίου το εργατικό κίνημα μπορεί επιτέλους να επιτύχει τη διεθνή αλληλεγγύη. Οπουδήποτε και αν εδράζονται [ακόμη και στις πιο φτωχές περιοχές του παγκόσμιου Νότου] οι συνδικαλιστές, μπορούν τώρα να διευκολύνουν τις δράσεις των εργατών, να οργανώνουν συζητήσεις και να διαμορφώνουν διεθνείς πολιτικές με τρόπους που δεν ήταν δυνατοί στο παρελθόν».

αρχές των ετών 1850). Για πολλές δεκαετίες παρέμεινε όμως στο περιθώριο των εργατικών σπουδών – κι αυτό δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη δεδομένου ότι

έχει περάσει περισσότερο από μισός αιώνας από τότε που υπήρχε *Διεθνής*, ικανή να διεκδικήσει κάποια θέση στο λαϊκό φαντασιακό, κι ακόμα μακρύτερο χρονικό διάστημα από τότε που μια τέτοια οργάνωση λογοδοτούσε ταυτόχρονα και στα μέλη της (Forman 1998, ix).

Η παγκοσμιοποίηση φαίνεται να αλλάζει αυτή την κατάσταση. Η παλιά έννοια επανέρχεται στο προσκήνιο, όμως είναι σαφές ότι το στοιχείο που δεσπόζει είναι η ασάφεια. Ποια η ακριβής σημασία του όρου; Τι ακριβώς θα πει διεθνισμός;

Θεσμική εμμονή

Η ανάλυση που επιχειρώ ξεκινά με την παρατήρηση ότι ο τρόπος με τον οποίο η έννοια χρησιμοποιείται στις βιβλιογραφίες των κοινωνικών κινημάτων και των εργασιακών σχέσεων τονίζει τη θεσμική-οργανωτική διάσταση με τρόπο που τείνει να υπαγάγει (αν όχι να απορροφήσει ολοκληρωτικά) στην «οργάνωση» τόσο την ταυτότητα των δρώντων, όσο και τη μορφή, το εύρος και το περιεχόμενο των δράσεών τους³. Αποκαλώ τη στάση αυτή *θεσμική εμμονή*.

Μελετώντας αυτήν και άλλες παρεμφερείς βιβλιογραφίες, κάποιος οδηγείται (ή και εξωθείται) στο συμπέρασμα ότι η βασική σημασία του «διεθνισμού» είναι «διεθνής συνεργασία», διεθνείς διασυνδέσεις, η ιδιότητα του να είναι κανείς κόμβος σε υπερεθνικά δίκτυα. Πρόκειται ασφαλώς για κάτι αυταπόδεικτα σημαντικό, είναι όμως και αρκετό; Απαντώ αρνητικά: ο «διεθνισμός» μπορεί –ως επιθετικός προσδιορισμός– να χαρακτηρίσει μεγάλο εύρος θεσμικών-οργανωτικών εκφάνσεων, όμως η σημασία του δεν συμπίπτει (και δεν πρέπει να συγχέεται) με την *οργάνωση*. Σύμφωνα με τους βασικούς λεξικογραφικούς ορισμούς (οι οποίοι παρακάμπτονται χωρίς την παραμικρή επεξήγηση⁴), ο διεθνισμός είναι αρχές, προδιάθεση, νοοτροπία, ένας ειδικός τρόπος προσέγγισης («ανάγνωσης») και αντιμετώπισης των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων (*Encyclopaedia Britannica*). Ή, αλλιώς, μια κατάσταση ή ποιότητα –του να είναι κανείς «διεθνής» στις αρχές, τα ενδιαφέροντα ή τις στάσεις (*The American Heritage Dictionary*). Περισσότεροι ορισμοί θα μπορούσαν να παρατεθούν, όμως οι παραπάνω νομίζω αρκούν για να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο διεθνισμός είναι, πρώτον και κύριον, ένα συγκεκριμένο *περιεχόμενο πολιτικής*.

3. Ο Sidney Tarrow (2003, 4), για παράδειγμα, θεωρεί ότι ο όρος πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο για «διεθνικές εκστρατείες που οργανώνονται από διεθνή δίκτυα ακτιβιστών εναντίον άλλων διεθνών δρώντων ή θεσμών». Βλ. Επίσης, Tarrow (2005).

4. Αν και αυτό σπάνια αναγνωρίζεται, πρόκειται για μια εξαιρετικά προβληματική θέσπιση ομωνυμίας, που όμως είναι συγκεχυμένη και προκαλεί ασάφεια. Για τα ζητήματα αυτά βλ. Sartori (2004).

Το ζήτημα δεν είναι βέβαια απλό⁵, όμως το παράδειγμα της Β' Διεθνούς (1889-1914) παρέχει μια γλαφυρή εικονογράφηση. Είναι γνωστό πως η Β' Διεθνής υπήρξε οργάνωση ιδιαίτερα αξιόλογης εμβέλειας και δικτύωσης. Υπήρξε όμως και *διεθνιστική*; Το ερώτημα είναι ρητορικό: Παρά τα εντυπωσιακά οργανωτικά χαρακτηριστικά της, τη στιγμή που ξέσπασε ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, η Β' Διεθνής βρέθηκε –σύμφωνα με τον Perry Anderson (2002, 13)– υπό την επήρροια της χειρότερης μορφής «σοβινιστικού ιμπεριαλισμού», με τα σοσιαλιστικά κόμματα, το ένα μετά το άλλο, να ρίχνονται στην αμοιβαία σφαγή των λαών τους» (και των μελών τους). Γίνεται σαφές ότι η ύπαρξη «διεθνούς δικτύωσης» ούτε οριοθετεί ούτε –πολύ περισσότερο– συνιστά την ειδοποιό διαφορά του *διεθνισμού*.

Πού αλλού μπορεί να στραφεί κανείς;

Αγάπη της πατρίδας;

Μια δεύτερη γραμμή αναζήτησης, που προτάθηκε πρόσφατα (Viroli 1995, Turner 2002, 2004), παρακάμπτει τη θεσμική εμμονή καλώντας μας να προσεγγίσουμε το διεθνισμό ως μια ηθική κατάσταση πραγμάτων: ως νοοτροπία σεβασμού απέναντι σε άλλους πολιτισμούς, λαούς και τόπους, καθ' οδόν προς την ανάπτυξη μιας οικουμενικής έννοιας του πολίτη. Στο πλαίσιο αυτό ο διεθνισμός θεωρείται και προσεγγίζεται ως προέκταση του «πατριωτικού δημοκρατισμού» [*republican patriotism*]: της αμερόληπτης και έλλογα απόμακρης «αγάπης προς την πατρίδα».

Πρόκειται για προφανώς ενδιαφέρουσα άποψη, όμως η σχέση της προς το διεθνισμό παραμένει προβληματική. Ασφαλώς κάποιος μπορεί να αγαπά την πατρίδα του και ταυτόχρονα να είναι διεθνιστής· όμως είναι σαφές ότι δεν είναι διεθνιστής *επειδή* αγαπά την πατρίδα του. Συνηθέστερη (και ίσως λογικά αναμενόμενη) είναι η αντίστροφη εξέλιξη: περιστάσεις όπου ο απλός και άδολος πατριωτισμός, όχι μόνο διεθνισμό δεν «προετοιμάζει», αλλά –στο μέτρο που διατηρεί και αναπαράγει τη θέαση του κόσμου μέσω εθνικών οριοθετήσεων– καθίσταται προνομιακός (αν και κάποτε ανυποψίαστος) προάγγελος του αρχετυπικού, ανταγωνιστικού εθνικισμού (βλ. Urbinati 2004, 575)⁶. Με τη μορφή

5. Υφίσταται μάλιστα συζήτηση για τις ιστορικές μεταμορφώσεις στις σημασίες του διεθνισμού (Forman 1998, Horn 1998, Anderson 2002).

6. Ένας χώρος που αυτό γίνεται άμεσα αντιληπτό είναι ο αθλητισμός. Τη στιγμή σύνταξης αυτών των γραμμών διατηρείται ακόμη έντονη η ανάμνηση από την ξαφνική μεταστροφή του «ευγενούς πνεύματος των αγώνων της Λισαβόνας» (Ιούλιος 2004 –όπου η Εθνική Ελλάδος κατέκτησε τον τίτλο του πρωταθλητή) στο φονικό κλίμα της αναμέτρησης για τα προκριματικά του Παγκοσμίου Κυπέλλου του 2006 μεταξύ Ελλάδας-Αλβανίας, που αμαυρώθηκε από ρατσιστικές επιθέσεις, μαχαιρώματα και τραυματισμούς. Το Σεπτέμβριο του 2004, σε επεισόδια που ξέσπασαν στην Αθήνα μετά το τέλος του αγώνα μεταξύ Αλβανίας - Ελλάδας στα Τίρανα, είχαμε το μαχαίρωμα ενός Αλβανού και το σοβαρό τραυματισμό άλλων πέντε πολιτών (τεσσάρων Αλβανών και ενός Έλληνα). Ένας οξυδερκής παρατηρητής χαρακτήρισε το συμβάν ως μία από τις χειρότερες ρατσιστικές εκρήξεις που γνώρισε ποτέ η Ελλάδα (Γεωργελές 2004).

ενός ακόμη αφορισμού: Αν η αγάπη για την πατρίδα δεν προδικάζει σοβινισμό, είναι σαφές ότι δεν προδικάζει και διεθνισμό.

Για την ακρίβεια, «αγάπη για την πατρίδα» και διεθνισμός είναι, στην καλύτερη περίπτωση, έννοιες ασύμπτωτες. Αν είναι κάτι, αντίθετα, που χρειάζεται να τονιστεί, αυτό δεν είναι άλλο από τους τεράστιους κινδύνους που ενέχει η ανεπαίσθητη και συνήθως ανεπίγνωστη σύζευξη (και κάποτε ταύτιση) των δυο εννοιών. Όπως υποστήριξε και ο Forman (1998, 168) στην εξαιρετική εργασία του για την επίδραση του εθνικισμού (κατά κανόνα εμφανιζόμενου ως άδολου πατριωτισμού) στις γραμμές του εργατικού κινήματος κατά τον τελευταίο αιώνα,

θα πρέπει να μοχθήσει πολύ κανείς για να βρει έστω και μια περίπτωση όπου η έπαρση της σημαίας του εθνικισμού είτε από τους ίδιους τους εργάτες είτε από κάποια στοιχεία στο εσωτερικό του κινήματός τους δεν οδήγησε σε απόλυτη καταστροφή.

Αν τα ως τώρα επιχειρήματά μου είναι σωστά και ο διεθνισμός δεν είναι

1. ούτε αποκλειστικά οργανωτικό-θεσμικό ζήτημα,
2. ούτε είναι δυνατόν να προσεγγιστεί ως παράγωγη επέκταση του ηθικού-πατριωτικού εθνικισμού,

τότε φαίνεται να είμαστε, όπως ο Σίσυφος, πίσω στο σημείο εκκίνησής μας: Σε τι ακριβώς αναφέρεται ο διεθνισμός; Σε τι συνίσταται ένα διεθνιστικό περιεχόμενο πολιτικής;

Το εννοιολογικό υπόβαθρο

Υποστηρίζω πως το βασικό καθοριστικό γνώρισμα, η λυδία λίθος ενός διεθνιστικού εργατικού λόγου είναι η ύπαρξη μιας ιδιαίτερης ομάδας αναλυτικών και κανονιστικών κατηγοριών για επεξεργασία και αξιολόγηση της πραγματικότητας. Λέγοντας «επεξεργασία», αυτό που ουσιαστικά εννοώ είναι «ταξινόμηση»: Διεθνιστής και διεθνίστρια είναι εκείνοι οι οποίοι προβαίνουν σε οργάνωση (κι επέκεινα ανάλυση και παρέμβαση) όχι με βάση τα έθνη, αλλά αναλυτικές κατηγορίες που υπερβαίνουν ή, ακριβέστερα, τέμνουν τα έθνη – όπως, στην περίπτωση του εργατικού κινήματος, η κατηγορία της «κοινωνικής τάξης».

Αυτό δεν σημαίνει πως έθνη και εθνικότητες αγνοούνται ή παραμερίζονται ή –πολύ περισσότερο– ακυρώνονται (κάτι τέτοιο είναι άλλωστε αδύνατον). Όμως η αναλυτική και πρακτική σημασία τους εμπρόθετα υποβαθμίζεται και διαχέεται, ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η εθνική ιδιότητα προφανώς διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο –όπως συμβαίνει, πιο χαρακτηριστικά, σε περιπτώσεις εθνικής καταπίεσης. Ειδικής αναφοράς αξίζει εδώ ο παραδειγματικός διεθνισμός της Ρόζας Λούξεμπουργκ, όπως πρόσφατα αναλύθηκε από τον Michael Forman (1998, 88):

Ποια ήταν η μεγαλύτερη αδικία; [Τ]α πογκρόμ που ξεσπίτωσαν τόσες εβραϊκές οικογένειες...ή οι συνθήκες δουλείας κάτω από τις οποίες οι γηγενείς εργάτες στην Κολομβία και τη Βραζιλία υποχρεώνονταν να εργάζονται διακινδυνεύοντας τη ζωή και την υγεία τους, με τα χωριά τους σε συνθήκες ομηρείας και οποιαδήποτε αντίσταση να τιμωρείται με δολοφονία; Ποιοι υπέφεραν τη μεγαλύτερη καταπίεση, οι Πολωνοί ή οι Ρουθεανοί, οι Γεωργιανοί ή οι Οσσετοί; Για τη Λούξεμπουργκ αυτές ήταν οι λάθος ερωτήσεις· εν μέρει επειδή μπορούσαν να οδηγήσουν σε νέες κτηνωδίες, εν μέρει επειδή παρέκαμπταν τη δομή της τεχνητής έλλειψης που υπέβασκε πίσω από όλη αυτήν τη φρίκη (έμφαση δική μου).

Συναφώς, ο εργατικός διεθνισμός εδράζεται σε σφαιρική κατανόηση της οικουμενικότητας και του αλληλένδετου χαρακτήρα των διαδικασιών που διέπουν την εργασία: την άποψη ότι τα εργατικά προβλήματα έχουν υπερεθνικές καταβολές, που για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά, απαιτούνται υπερεθνικές δράσεις. Προϋποθέτει επίσης θετικό οικουμενικό όραμα και στρατηγική, το αίτημα ότι οι πολιτικές θέσεις που διατυπώνονται δεν είναι απλώς εναντίον αυτού ή εκείνου του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού διακανονισμού (συμπεριλαμβανομένης και της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης), αλλά υπέρ μιας ιδιαίτερης οικουμενικής τάξης πραγμάτων. Οι διεθνιστικές πολιτικές προτάσεις διαφέρουν, έτσι, ριζικά

- από τις παλαιές (και ξεπερασμένες) φόρμουλες της «προστατευτικής υποκατάστασης των εισαγωγών» στον πλανητικό Νότο·
- της μεταπολεμικής καπιταλιστικής συναίνεσης στο Βορρά· και
- του αντιαμερικανικού παλιμπαιδισμού στον κόσμο ολόκληρο.

Επιδιώκουν, αντίθετα, την ανάδυση και προώθηση νέων «μετα-εθνικών ταυτίσεων» (Soysal, 1994, 42-3) και νέων «διεθνικών δικτύων εμπιστοσύνης» (Tilly 2004a) –καθ' οδόν προς τη συγκρότηση μιας διεθνικής έννοιας του πολίτη [*citizenship*]. Αν και οι τεχνικές-θεσμικές και εδαφικές λεπτομέρειες αυτής της έννοιας του πολίτη δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν *ex ante*, είναι σαφές ότι θα πρόκειται για κάποια παράγωγη εκδοχή του «συνταγματικού πατριωτισμού» κατά την έννοια του Habermas (1992, 1994): της άποψης ότι οι πολίτες οφείλουν αφοσίωση σε πολιτικές αξίες (*qua* «σύνταγμα») αντί σε μια εθνική «κουλτούρα, κράτος, γεωγραφική επικράτεια ή κυρίαρχη εθνοτική παράδοση» (Delanty 1996).

Αυτή η ρητή διατύπωση των γενικών προϋποθέσεων του διεθνιστικού λόγου μπορεί να φαντάζει πεζή, εύκολη ή ακόμα και ταυτολογική (αν και οι ταυτολογίες δεν αποτελούν σφάλματα), έχει όμως σειρά από κρίσιμες συνέπειες για τα συνδικάτα, τις διαδικασίες της κινηματικής αξιακής πλαισίωσης και τις εργατικές συλλογικές ταυτότητες.

«Κλίμακες δράσης»

Μια πρώτη συνέπεια είναι το συμπέρασμα ότι ο διεθνιστικός εργατικός λόγος δεν θα προκύψει επαγωγικά ή ως το αλγεβρικό άθροισμα εθνικών συστατικών μερών – όπως τα διεθνή συνδικαλιστικά σώματα (η *Διεθνής Συνομοσπονδία των Ελεύθερων Συνδικάτων/ICFTU*, η *Ευρωπαϊκή Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία/ETUC* και οι περισσότερες *Ομοιοεπαγγελματικές Γραμματείες/Trade Secretariats*) φαίνονται να προσδοκούν⁷. Ο διεθνισμός είναι πρωτίστως *ποιότητα*, όχι *ποσότητα*.

Ένα δεύτερο πλεονέκτημα της σημασιολογικής έμφασης αποτελεί η κατηγορική αποσύνδεση του διεθνισμού από τη θεσμική-οργανωτική διάσταση (το φετίχ της «διεθνούς συνεργασίας» κ.λπ.), με επί πλέον πλεονέκτημα την εγκαθίδρυση ενός λειτουργικού θεωρητικού συνδέσμου ανάμεσα στην τοπική και την παγκόσμια «κλίμακα δράσης» – πρόβλημα που απασχολεί μεγάλα τμήματα της βιβλιογραφίας. Απλοποιώντας με ένα ακραίο –αν και όχι εντελώς φανταστικό– παράδειγμα, είναι δυνατόν να έχουμε ταυτόχρονα διεθνιστική δράση τοπικής και μόνον εμβέλειας και διακρατική δράση, που όμως να είναι εθνικιστική-σοβινιστική· και ένα διεθνιστικό τοπικό ή πρωτοβάθμιο σωματείο (όπως, π.χ., οι *Women on the Waterfront* του Liverpool), και μια διεθνή συνδικαλιστική γραμματεία ή ομοσπονδία που να είναι στην καλύτερη περίπτωση αμέτοχη και στη χειρότερη επιβλαβής σε σχέση με έναν διεθνιστικό τρόπο προσέγγισης και αντιμετώπισης των προβλημάτων (όπως, π.χ., η *International Transport Workers' Federation* με τον εξαιρετικά ανεπαρκή ρόλο που διαδραμάτισε στην ίδια απεργία – βλ. Castree 2000).

Ιδωμένη, μέσα από αυτό το πρίσμα, η αναλυτική (και συχνά κανονιστικών προεκτάσεων) διχοτομία τοπικό/εθνικό vs. διεθνικό, που τόσο συχνά τίθεται στη βιβλιογραφία (βλ., π.χ., Ακςα 2001), αναδεικνύεται ψευδής και παραπλανητική, αφού προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα μιας τοπικής στρατηγικής είναι η επαρκής παγκόσμια γείωσή της (κάτι που, όπως τονίστηκε, αποτελεί ορόσημο του διεθνισμού) (βλ. και Waterman 1997, 1998).

Περιεχόμενα πολιτικής, μορφές συλλογικής δράσης;

Όμως η προσέγγιση που προτείνω στρέφει επίσης την προσοχή μας στην τεράστια σημασία των περιεχομένων *πολιτικής*: της ειδικής πολιτικής επιδίωξης που χαρακτηρίζει τη διεθνιστική δράση. Τι είδους είναι αυτή; Ποια μπορεί να είναι η φύση του *εργατικού «συνταγματικού πατριωτισμού»*;

Δεν είναι βέβαια δυνατόν να γίνει εδώ επισταμένη ανάλυση των προγραμματικών

7. Όπως έθεσε το ζήτημα ένας μελετητής του προγραμματικού λόγου των σωμάτων αυτών, «Η επιλογή είναι μεταξύ ενός συνδικαλιστικού κινήματος με διεθνικό προσανατολισμό και γείωση σε κοινά ταξικά συμφέροντα, ή το μοντέλο του ΟΗΕ, όπου στόχος είναι η διαπραγμάτευση συμβιβασμών ανάμεσα στις απόψεις που προωθούν οι διάφορες εθνικές οργανώσεις και όπου οι οργανώσεις που καταβάλλουν τις μεγαλύτερες συνδρομές αναδεικνύονται ως ηγετικές» (Silbey 2004).

κειμένων των διεθνών συνδικαλιστικών οργανώσεων (βλ., π.χ., ICFTU 2002, ETUC 2003), ούτε όμως είναι και απαραίτητο, προκειμένου να υποστηριχθεί πως ο *a priori* α-συγκρουσιακός, κομφορμιστικός κώδικας του κοινωνικο-εταιρικού ιδιώματος που χρησιμοποιούν τα περισσότερα διεθνή συνδικαλιστικά σώματα (και που στην κινηματική βιβλιογραφία θεωρείται συστατικό του «συμβατικού διεκδικητικού ρεπερτορίου») είναι εγγενώς ατελέσφορος (Σεφεριάδης 2006). Αν η αξιακή πρόταξη του παγκόσμιου συνδικαλισμού δεν είναι παρά μια παραφθορά των προγραμματικών θέσεων της «εκσυγχρονιστικής» σοσιαλδημοκρατίας (μια «παγκοσμιοποίηση με σοσιαλδημοκρατικό πρόσωπο» κατά την πολλαπλώς καυστική φράση του Panitch -2000), το ερώτημα που αυτόματα γεννιέται είναι όχι πώς ο στόχος θα επιτευχθεί, αλλά *Προς τι ο κόπος*;

Ο λόγος ύπαρξης ενός διεκδικητικού υποκειμένου (πολλώ μάλλον ενός διεθνούς συνδικαλιστικού οργάνου) είναι να συναρθώνει συγκρουσιακά αιτήματα και να διεκδικεί την ικανοποίησή τους με συλλογικές δράσεις που «παρεμποδίζουν» τις υφιστάμενες – αλλά για την εργατική συλλογικότητα αρνητικά μεροληπτικές – κανονικότητες του πολιτικού συστήματος. Όπως είναι γνωστό, πάλι από την κινηματική βιβλιογραφία, η ισχύς την οποία οι συλλογικές δράσεις διαχειρίζονται είναι πρωτίστως συνάρτηση της πρόκλησης αβεβαιότητας που συνεπιφέρουν⁸. Όμως τα περισσότερα διεθνή συνδικάτα σπεύδουν να πράξουν το ακριβώς αντίθετο: να *εγγυηθούν* και να *εξασφαλίσουν* εκβάσεις, αποσκοπώντας –θα υπέθετε κανείς– σε οργανωτικά κέρδη. Όμως στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης, το παλιό –σχεδόν τριάντα ετών– απόφθεγμα των Piven και Cloward (1979, 284) –ότι «η πολιτική επιρροή των φτωχών κινητοποιείται, δεν οργανώνεται»– γίνεται και πάλι επίκαιρο.

Όμως το ουσιώδες ερώτημα αφορά τις διεκδικητικές επιδιώξεις: συλλογική δράση και παρεμπόδιση για *ποιο* σκοπό; Αν και το ερώτημα είναι πολιτικά και ιδεολογικά φορτισμένο, είναι απαραίτητο να επιχειρηθεί μια προκαταρκτική διερεύνηση, ακόμα κι αν πρόκειται μόνο για την απλή διαφοροποίηση του εργατικού διεθνισμού από άλλες υφιστάμενες μορφές (όπως ο επιχειρηματικός ή ο θρησκευτικός).

Το επιχείρημα μπορεί να τεθεί συνοπτικά με τη μορφή ενός ρητορικού ερωτήματος: Υπάρχει λόγος ύπαρξης ενός εργατικού διεθνισμού αν τα συνδικάτα δεν επιδιώκουν την εμβάθυνση της δημοκρατικής λογοδοσίας στο επίπεδο της κοινωνίας πολιτών – στους πολιτικούς, πολιτισμικούς και οικονομικούς θεσμούς της (ως δημοκρατικοί έλεγχοι πάνω στο κοινωνικά παραγόμενο πλεόνασμα); Απαντώ παραθέτοντας την άποψη ενός σύγχρονου ακτιβιστή (του Martin Thomas [2000], εκπροσώπου της οργάνωσης Alliance for Workers' Liberty). Σύμφωνα μ' αυτήν, τα συνδικάτα οφείλουν

8. Όπως υπογράμμισε ο Tarrow (1998, 102-03) στο κλασικό εγχειρίδιο του 1998 (βλ., όμως, και Schelling 1963), η ισχύς την οποία οι συλλογικές δράσεις διαχειρίζονται είναι πρωτίστως συνάρτηση των προκλήσεων και της αβεβαιότητας που επιφέρουν: Οι διεκδικήσεις προς τις αρχές απειλούν με κόστος και εκρήγνυνται με δραματικούς και συχνά απρόβλεπτους τρόπους. Η δύναμή τους απορρέει, εν μέρει, από τις αβέβαιες εκβάσεις των δράσεων και από την πιθανότητα ότι ο αριθμός των διεκδικητών θα αυξηθεί...

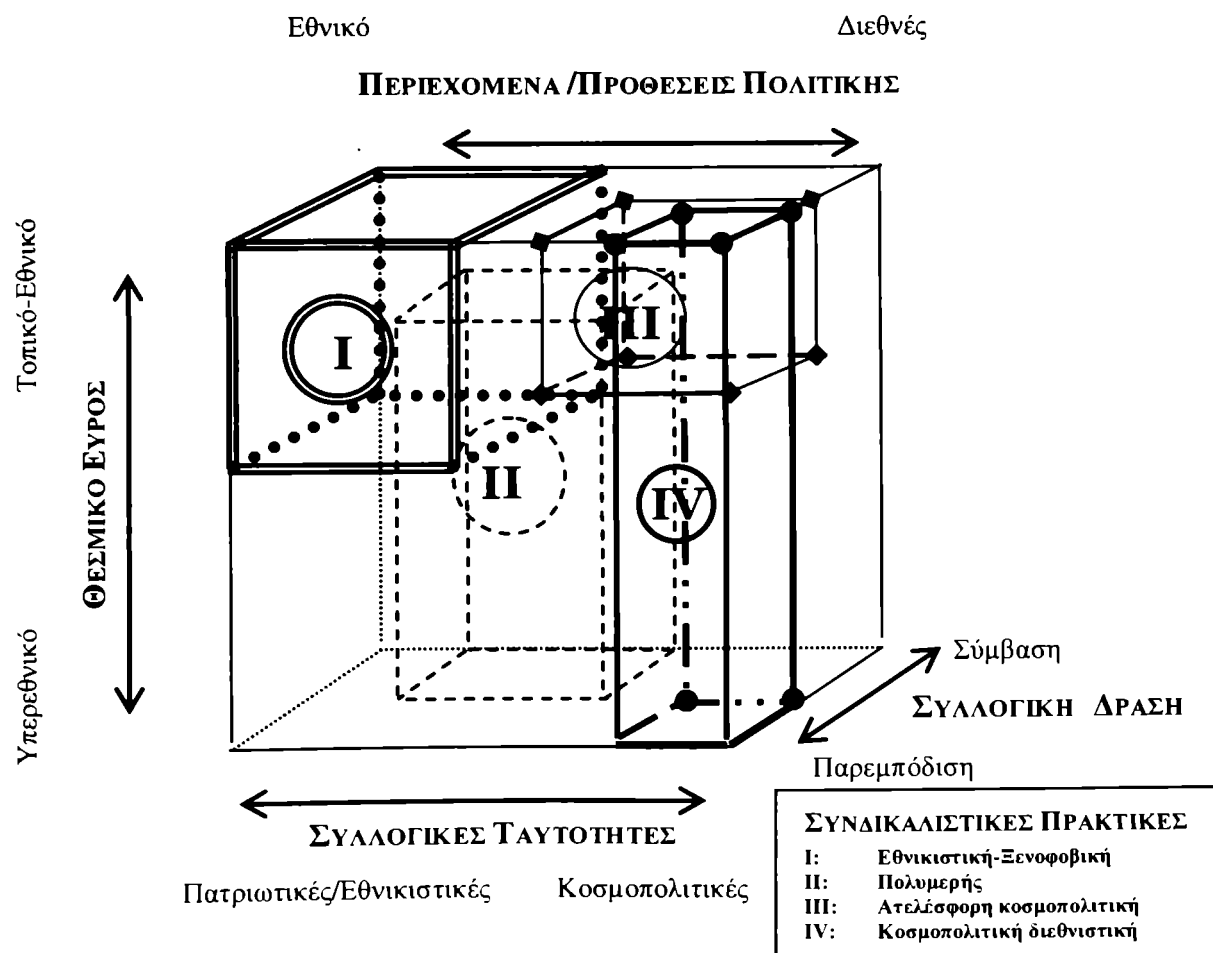
όχι να αποστέλλουν υπομνήματα στους δισεκατομμυριούχους παρακαλώντας τους να επενδύσουν τμήμα του πλούτου τους σε μέρος Α αντί Β ή να εκχωρήσουν λίγο περισσότερο σε φιλανθρωπίες, αλλά ...να επιδιώκουν να θέσουν τα δισεκατομμύρια αυτά κάτω από δημοκρατικό έλεγχο και διαχείριση.

Με την ουσία της άποψης αυτή κάποιος μπορεί να συμφωνεί ή να διαφωνεί. Αυτό που όμως είναι σαφές είναι ότι δεν χρειάζεται διεθνής συνδικαλισμός για τη διεκδίκηση αυξημένων φιλανθρωπιών ή ιδιωτικών επενδύσεων στον παγκοσμιοποιημένο Νότο: οι συντηρητικές και τριτοδρομικές σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις μπορούν να είναι πολύ αποτελεσματικότερες στην εξασφάλιση χορηγών και χορηγιών. Συνοψίζοντας με τρόπο συνθηματικό, είτε ο εργατικός διεθνισμός θα προωθεί ένα εγχείρημα δημοκρατικής εμβάθυνσης, είτε είναι περιττός.

Μια χαρτογράφηση

Επιδιώκοντας την πυκνή καταγραφή κάποιων από τα επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν, το τελευταίο κομμάτι του κειμένου επιχειρεί μια εννοιολογική χαρτογράφηση και μια τυπολογία. Η συζήτηση οργανώνεται στη βάση του παρακάτω –εκ πρώτης μόνον όψεως περίπλοκου– γραφήματος.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2: Συνδικαλιστικές πρακτικές στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης

Αυτό που εικονίζεται είναι συνδικαλιστικές πρακτικές/αντιδράσεις στην παγκοσμιοποίηση, κατά μήκος τεσσάρων κομβικών διαστάσεων, των εξής:

- Περιεχόμενα πολιτικής: Η πρώτη διάσταση (που καλύπτει ολόκληρη την άνω πλευρά του κυβοειδούς) αφορά περιεχόμενα (αλλά και προθέσεις) πολιτικής. Όπως ήδη εξηγήθηκε, το κρίσιμο επιχειρησιακό ερώτημα που διερευνάται εδώ είναι αν οι πολιτικές θέσεις και ο εν γένει λόγος που αρθρώνουν τα συνδικάτα είναι προϊόν διεθνιστικών αναλυτικών και κανονιστικών κατηγοριών: αν και κατά πόσο η συνδικαλιστική πολιτική είναι γειωμένη στην αναγνώριση του οικουμενικού χαρακτήρα της παραγωγικής διαδικασίας, την ύπαρξη διεθνών παραγωγικών αλυσίδων κ.λπ. Το συνεχές της διαφοροποίησης ορίζεται από την ιδεοτυπική πολικότητα Εθνικό-Διεθνές.
- Συλλογικές ταυτότητες: Η διάσταση που απεικονίζεται κατά μήκος της κάτω μπροστινής ακμής αναφέρεται στη συμβολική-πολιτισμική επίδραση του εργατικού λόγου: Τι είδους συλλογικά υποκείμενα (συλλογικά «εμείς») είναι πιθανό να αναδυθούν ως αποτέλεσμα των συνδικαλιστικών δράσεων; Τα πολιτικά άκρα του συναφούς συνεχούς εκτείνονται από τις Πατριωτικές/Εθνικιστικές ταυτότητες (όπου η «αγάπη για την πατρίδα» στις διάφορες εκδοχές της κυριαρχεί) μέχρι και τις Κοσμοπολιτικές (που συμβάλλουν ενεργά στην ανάδυση της αίσθησης μιας «παγκόσμιας» ιδιότητας του πολίτη αλλά –πιο ειδικά– προωθούν μια εργατική ταυτότητα που υπερβαίνει την εθνική).

Αυτές οι δυο πρώτες διαστάσεις (περιεχόμενο πολιτικής και συλλογικές ταυτότητες) μεταβάλλονται πάντα προς την ίδια κατεύθυνση. Είναι στη λογική των «εθνικών» περιεχομένων πολιτικής να παράγουν (ή, έστω, να συνεπικουρούν) εθνικιστικές συλλογικές ταυτότητες και το αντίστροφο. Ο παράλληλος διαφορισμός δεν ισχύει για τις άλλες δυο διαστάσεις.

- Θεσμικό εύρος: Το συνεχές του «θεσμικού εύρους» (που αποτυπώνεται στην μπροστινή αριστερή ακμή) εξετάζει αν τα συνδικάτα διεξάγουν τις δράσεις τους αποκλειστικά στο εσωτερικό των εθνικών συνόρων ή αναζητούν διεθνείς συμμαχίες. Συναφώς τα άκρα του συνεχούς συνιστούν δυο διαφορετικά θεσμικά προφίλ, ένα Υπερεθνικό και ένα Τοπικό-Εθνικό.
- Συλλογική δράση: Τελευταία στη σειρά, όχι όμως και τη σημασία, η διάσταση αυτή καλύπτει ολόκληρη τη δεξιά πλευρά του εξαέδρου και αναφέρεται στα ρεπερτόρια συλλογικής δράσης. Με τι τρόπους διεκδικούν τα συνδικάτα; Με δεδομένο ένα μη σεκταριστικό, μη προγραμματικά βίαιο ρεπερτόριο συλλογικής δράσης, τα συνδικάτα μπορούν είτε να παραμένουν προσηλωμένα στο συμβατικό ρεπερτόριο είτε να διεκδικούν δυναμικά, παρενοχλώντας τις καθημερινές ρουτίνες του πολιτικού συστήματος και επιδιώκοντας τη διεύρυνσή του (κάτι που αποτελεί και το βαθύτερο περιεχόμενο του κινηματικού συνδικαλισμού).

Οι ιδεατοί τύποι συνδικαλιστικών πρακτικών (και, εκτατικά, συνδικάτων/εργατικών κινήματων) που προκύπτουν, εικονίζονται με τη μορφή των μικρών πρισμάτων (I-IV) στο εσωτερικό του κυβοειδούς.

- (I) Εθνικιστική-Ξενοφοβική: Οποτεδήποτε η ταυτότητα των συνδικαλιστικών δρώντων, το θεσμικό εύρος και το περιεχόμενο πολιτικής των δράσεών τους συμπίπτουν ως προς τον αποκλειστικά εθνικό χαρακτήρα τους, είναι πολύ δύσκολο να αποφευχθεί ανάδυση του Εθνικιστικού-Ξενοφοβικού συνδρόμου (I). Η στάση αυτή, συνδυαστικά με την περιορισμένη πρακτική έκθεση των συνδικάτων σε διεθνείς διαδικασίες, τα αφήνει απροετοίμαστα να αντιμετωπίσουν τις περιρρέουσες εθνικιστικές πλαισιώσεις που εκτείνονται από τον απλό πατριωτισμό, στην αμήχανη ξενοφοβία, στο σοβινιστικό ρατσισμό (ειδικά όταν τα μέλη τους ενέχονται σε μορφές συγκρουσιακής συλλογικής δράσης – κάτι που, όπως φαίνεται στο γράφημα, αποτελεί ιδιαίτερο ενδεχόμενο).
- (II) Αποκαλώ την περίπτωση II Πολυμερή: Τα δρώντα υποκείμενα και το θεσμικό εύρος των δράσεων που αναλαμβάνονται είναι εδώ συχνά υπερεθνικά, όμως οι βασικές πλαισιώσεις και τα περιεχόμενα πολιτικής (όπως και οι απορρέουσες συλλογικές ταυτότητες) παραμένουν αμυντικές και εθνικές. Τονίζω το σημείο αυτό, γιατί ο «πολυμερής» τύπος είναι αυτός στον οποίο αναφέρονται οι περισσότεροι μελετητές λέγοντας «διεθνής συνδικαλισμός». Πράγματι, οι γραφειοκρατικές λεπτομέρειες μπορεί –και συνήθως είναι– εντυπωσιακά διαφορετικές απ' ό,τι επικρατεί στον απλό εθνικισμό (: υπερεθνικά δίκτυα, τακτικές διεθνείς συναντήσεις, ακόμα και –πιο σπάνια– συντονισμένες συλλογικές δράσεις), όμως κατά κανόνα οι διαφορές δεν είναι πραγματικά ποιοτικές. Στο βαθμό που δεν αποδέχονται ρητά τη λογική και τις απαιτήσεις της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, τα συνδικάτα εξακολουθούν να διατυπώνουν ουσιαστικά αμυντικά αιτήματα, μόνο που το κάνουν σε πολλές χώρες μαζί (εξ ου και πολυμέρεια [multilateralism]). Με την έννοια αυτή είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι αυτό που έχουμε δεν είναι η υπέρβαση του εθνικισμού, αλλά η αλγεβρική άθροιση διαφορετικών εκδοχών του.
 - i. Η πολυμερής στάση χαρακτηρίζεται επίσης από το ότι, προκειμένου να διεκδικήσει τα αιτήματά της, προσφεύγει συνήθως στο συμβατικό ρεπερτόριο συλλογικής δράσης συνδυαστικά με τη χρήση (κατάχρηση;) του ιδιώματος των «κοινωνικών εταίρων». Αγώνες εξακολουθούν να διεξάγονται βέβαια. Όμως η αδυναμία των «πολυμερών» συνδικάτων να συλλάβουν μια εναλλακτική παγκόσμια διευθέτηση δημιουργεί μια δομή κινήτρων που περιορίζει τη μαχητικότητα και υπονομεύει την πολιτική δυναμική τους.

Υποστηρίζω ότι το ποιοτικό κατώφλι που οροθετεί τη διεθνιστική πρακτική βρίσκεται στην ύπαρξη πραγματικά διεθνών περιεχομένων πολιτικής (όπως αυτά προσδιορίστηκαν παραπάνω). Αυτό μας φέρνει στη δεξιά πλευρά του κύβου, την οποία κατέχουν τα πρίσματα III και IV.

Αμφότεροι οι τύποι αναφέρονται σε πρακτικές με σοβαρή συμβολή στην ανάδυση κοσμοπολιτικών συλλογικών ταυτοτήτων και αμφότεροι τείνουν να εμπλέκονται σε μορφές συλλογικής δράσης που ενέχουν «παρεμπόδιση». Η διαφορά τους βρίσκεται στην οργανωτική διάσταση, στο θεσμικό εύρος (και ταυτότητα των δρώντων).

- (III) Στον ατελέσφορο κοσμοπολιτισμό (περίπτωση III), όπου το εύρος δράσης και οι ενεχόμενοι δρώντες παραμένουν κυρίως τοπικοί/εθνικοί, ο διεθνισμός που καταδεικνύεται σε επίπεδο περιεχομένων πολιτικής παραμένει εγγενώς ατελέσφορος, ένας διεθνισμός απλώς καλώς προθέσεων.
 - i. Παραφράζοντας την κινέζικη παροιμία, η απλή διεθνιστική κουβέντα δεν αρκεί για να μαγειρευτεί διεθνιστικό ρύζι. Όμως, από την άλλη, όσο περιορισμένος στα βραχυπρόθεσμα πρακτικά αποτελέσματά του και αν είναι ο ατελέσφορος διεθνισμός, δεν παύει να είναι μια συνδικαλιστική στάση που δημιουργεί πρωτότυπες αξιακές γεφυρώσεις, μετασχηματίζοντας συμβολικά-πολιτισμικά πλαίσια και έχοντας, έτσι, πολύτιμη (αν και άνιση) συμβολή στην ανάδυση κοσμοπολιτικών συλλογικών ταυτοτήτων.
- (IV) Ο κοσμοπολιτικός διεθνισμός (της περίπτωσης IV) είναι διεθνισμός σε πλήρη ανάπτυξη. Ως τύπος, φέρει έναν τεράστιο πλούτο συνδηλώσεων (παγκόσμια κοινωνία πολιτών, ρωμαλέες κοσμοπολιτικές ταυτότητες, κοινωνικο-κινηματικός συνδικαλισμός [social-movement unionism], και είναι αμφίβολο αν στις μέρες μας έχει συγκεκριμένες εμπειρικές αναφορές. Έχει όμως σημασία να επισημανθεί, έστω ως ιδεατός τύπος, για λόγους τόσο θεωρητικούς (ως κατάδειξη της λογικής και θεωρητικής δυνατότητας ενός διεθνιστικού κινήματος) όσο και πρακτικούς: ως στόχος προς επίτευξη. Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η συζήτηση περί αυτής –της πραγματικής– μορφής διεθνισμού σε καμιά περίπτωση δεν αφορά τη νεφελοκοκκυγία ενός ανέξοδα ουτοπικού λόγου –όπως διατείνεται μια διαδεδομένη παρανόηση (π.χ. Ακσα 2001). Αφορά ακριβώς όπως ο Ακσα επιθυμεί, αγώνες για «έλεγχο πάνω στην καθημερινότητα των χώρων δουλειάς, αμοιβών και συνθηκών εργασίας» (σελ. 12). Όμως αυτοί είναι αγώνες που, αναγνωρίζοντας την παγκόσμια υφή και αλληλο-διείσδυση των φαινομένων, διατυπώνουν τα αιτήματά τους στη βάση παγκόσμιων κριτηρίων του τι είναι εφικτό και τι όχι.
 - i. Πραγματευόμενοι τον διεθνισμό με αυτήν την έννοια είμαστε επίσης σε θέση να εκτιμήσουμε εκ νέου (αλλά με τρόπο ισόρροπο) την εξαιρετικά μεγάλη σημασία της οργάνωσης. Η εμπειρία μαχητικών συνδικαλιστικών αγώνων, όπως των λιμενεργατών Merseyside και Liverpool, δείχνει πως ο ευκαιριακός διεθνισμός των απλών διακρατικών επαφών χωρίς οργανωτική συνέχεια και θεσμική μέριμνα δεν αρκεί για να επιφέρει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Η παράθεση των τύπων δεν περαιώνει ασφαλώς τη συζήτηση, όμως φιλοδοξεί να την ξεκινήσει. Τα ζητήματα που εκκρεμούν είναι πάρα πολλά και αφορούν τόσο την καταγραφή όσο και την επεξήγηση του συναφούς σύμπαντος. Εντελώς ενδεικτικά: Ποια

συνδικάτα υπάγονται σε ποιον τύπο και γιατί; Ποιες είναι οι δομικές (κοινωνικοοικονομικές και πολιτικοθεσμικές) καταβολές των διαφορετικών συνδικαλιστικών στάσεων και πόσο σταθερές είναι αυτές; Τι προκαλεί/ευνοεί τις αλλαγές και μέσω ποιων μηχανισμών υλοποιούνται; Πώς αποτιμούμε τη διεθνιστική αποτελεσματικότητα; κ.ο.κ.

Κλείνοντας, θα ήθελα όμως να τονίσω ότι μια πραγματικά διεθνιστική απάντηση στην παγκοσμιοποίηση δεν θα προέλθει ποτέ μηχανιστικά, ως το νομοτελειακό αποτέλεσμα κάποιας ειδικής δομικής προδιάθεσης· θα προέλθει μόνο ως προϊόν εμπρόθετης πολιτικής παρέμβασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Akca, I. (2001), «'Globalization', State and Labor: Towards a Social Movement Unionism», Paper prepared for the Annual Convention of the International Studies Association, Chicago, 21-24 February, <http://www.isanet.org/archive/akca.html>.
- Anderson, P. (2002), «Internationalism: A Breviary», *New Left Review*, March/April, σσ. 5-25.
- Castree, N. (2000), «Geographic Scale and Grass-Roots Internationalism: The Liverpool Dock Dispute, 1995-1998», *Economic Geography*, 74, 121-40.
- Delanty, G. (1996), «Beyond the Nation-State: National Identity and Citizenship in a Multicultural Society -A Response to Rex», *Sociological Research Online*, 1 (3), <http://www.sorcesonline.org.uk/sprcesonline/1/31.html>.
- della Porta, D, S. Tarrow (2005) (επιμ.), *Transnational Protest & Global Activism: People, Passions, and Power*, Langham/Boulder/Νέα Υόρκη/Τορόντο/Οξφόρδη: Rowman Little-feld Publishers, Inc.
- ETUC (2003), *Make Europe Work for the People*, Action Programme adopted at the ETUC 10th Statutory Congress, Prague 26-29/05/2003, European Trade Union Confederation.
- Forman, M. (1998), *Nationalism and the International Labor Movement: The Idea of the Nation in Socialist and Anarchist Theory*, University Park, Penn., The Pennsylvania State University Press.
- Frege, C., J. Kelly (2003), «Union Revitalization in Comparative Perspective», *European Journal of Industrial Relations*, 9(1), 7-24.
- Γεωργελές Φ. (2004), «Σκοτώνοντας τη χαρά του άλλου», *Athens Voice*, τχ. 47, 9-15 Σεπτεμβρίου.
- Habermas, J. (1992), «Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe», *Praxis International*, 12 (1), 1-19.
- Habermas, J. (1994), «Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State», στο A. Gutman (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton, Princeton University Press.
- Horn, G.-R. (1998), *European Socialists Respond to Fascism: Ideology, Activism and Contingency in the 1930s*, New York/Oxford, Oxford University Press.
- IFCTU (2002), *International Confederation of Free Trade Unions: What it is, What it Does... Priorities for Action*, <http://www.icftu.org>.
- Jasper, J. M. (2002), «A Strategic Approach to Collective Action: Looking for Agency in Social-Movement Choices», Paper presented at the 2002 American Sociological Association Meeting, Chicago.

- Keck, M., K. Sikkink (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca, Cornell University Press.
- Lee, E. (1997), *The Labour Movement and the Internet: the New Internationalism*, London/Chicago, Pluto Press.
- Panitch, L. (2000), «The New Imperial State», *New Left Review*, 2, σσ. 5-20.
- Rheingold, H. (2002), *Smart Mobs: the Next Social Revolution. Transforming Cultures and Communities in the Age of Instant Access*, Cambridge, Mass., Basic Books.
- Sartori, G. (2004), «Εννοιολογική ανάλυση: κατευθυντήριες γραμμές» στο G. Sartori, *Σημασιολογία, έννοιες, συγκριτική μέθοδος* (επιλογή, επιμέλεια, εισαγωγή, Σ. Ι. Σεφεριάδης), Αθήνα, Παπαζήσης, σσ. 227-334.
- Schelling, T. C. (1963), *Strategy of Conflict*, New York, Oxford Galaxy.
- Σεφεριάδης, Σ. Ι. (2006), «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 27, σσ. 7-42.
- Sibley, T. (2004), «Trade Union Internationalism», *Global Labour Institute*, <http://globallabour.org/sibley.htm> (downloaded: 09/09/2004).
- Soysal, Y. N. (1994), *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Tarrow, S. (1998), *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge/ New York, Cambridge University Press.
- Tarrow, S. (2003), «'Global' Movements, Complex Internationalism, and North-South Inequality», Paper presented to the Workshop on Contentious Politics, Columbia University, October 27, and to the Seminar on Inequality and Social Policy, John F. Kennedy School, Harvard University, November 17.
- Tarrow, S. (2005), *The New Transnational Activism*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Turner, B. (2002), «Cosmopolitan Virtue, Globalization and Patriotism», *Theory, Culture & Society*, 19 (1-2), 45-63.
- Turner, B. (2004), «Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism», *European Journal of Social Theory*, 7 (3), 275-89.
- Urbinati, N. (2004), «Review of Anthony Marx's Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism», *American Political Science Review*, September 2 (3), 574-75.
- Viroli, M. (1995), *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, Oxford, Clarendon Press.
- Waterman, P. (1997), «Conceiving an 'International Social-Movement Unionism' Requires a 21st, not a 19th Century Vocabulary», <http://www.labournet.org.uk/oct97/waterman.html>.
- Waterman, P. (1998), *Globalization, Social Movements and the New Internationalisms*, London, Mansel.
- Yashar, D. J. (2002), «Globalization and Collective Action», *Comparative Politics*, 34, 3, 355-377.